

2017 | 4

■ A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE

■ A TARTALOMBÓL

- *SUDÁR BALÁZS*
TURUL SZAVUNK MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI
HÁTTÉRÉHEZ
- *BÁCSATYAI DÁNIEL*
II. ANDRÁS ANGLIAI KÖVETEI
- *KÁDAS ISTVÁN*
PECSÉTHASZNÁLAT A KÉSŐ KÖZÉPKORI
SÁROS MEGYÉBEN
- *NAGY LEVENTE*
BRANKOVICS SZÁVA ÉS AZ ERDÉLYI
ROMÁN REFORMÁCIÓ
- *KOVÁTS ANTAL ANDRÁS*
SVÁJCIAK MAGYARORSZÁGON, 1867–1990
- *SIMON ATILA*
KASSA HÁROM MEGSZÁLLÁSA
- *APOR PÉTER*
AZ ALTERNATÍV DEMOKRÁCIA
NYOMORÚSÁGA, 1968–1973
- SIPOS PÉTER (1935–2017)

TÖRTÉNELMI SZEMLE

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE
LIX. ÉVFOLYAM, 2017. 4. SZÁM

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN (felelős szerkesztő)

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, PÓTÓ JÁNOS (rovatvezetők)
GLÜCK LÁSZLÓ (szerkesztőségi munkatárs)

Szerkesztőbizottság

FODOR PÁL (elnök),

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR,

GLATZ FERENC, MOLNÁR ANTAL, ORMOS MÁRIA,

OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA, PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ,

SZAKÁLY SÁNDOR, SZÁSZ ZOLTÁN,

VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektronikus postája: tortenelmiszemle@btk.mta.hu

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

Nagy Levente: Mártír vagy kalandor? Brankovics Száva és az erdélyi román reformáció I. Apafi Mihály idejében	525
Kováts Antal András: Svájciak a magyar történelem sodrában, 1867–1990	543
Simon Attila: Kassa három megszállása. Párhuzamok és tanulságok	569
Apor Péter: Az alternatív demokrácia nyomorúsága. Ideológia, politikai nyelv és az ellenzéki lehetőség Magyarországon, 1968–1973	591

MŰHELY

Sudár Balázs: Turul szavunk művelődéstörténeti hátteréhez	605
Bácsatyi Dániel: II. András angliai követi	621
E. Kovács Péter: Magyar zászlók velencei kézen	633
Kádas István: Cum sigillo nostro. A késő középkori Sáros megye pecséthasználata	637
Szaszkó Elek: A sződi uradalom 1517/1518. évi számadásjegyzéke (Adatok a Gersei Pető család dél-alföldi birtoklásáról)	655
Ábrahám Barna: „Más nemzeteknél, mint a szászoknál...” Ortodoxia és lutheranizmus kölcsönhatásai a dualizmus kori Erdélyben	683

MÉRLEG

A kapitalizmus rövid története (<i>Trädler Henrietta</i>)	691
---	-----

MEGEMLÉKEZÉS

Sipos Péter (1935–2017) (<i>Simándi Irén</i>)	699
---	-----

A sződi uradalom 1517/1518. évi számadásjegyzéke

(Adatok a Gersei Pető család dél-alföldi birtoklásáról)*

A középkori forrásokban alapvetően nem bővelkedő dél-alföldi régió kutatójának minden felbukkanó adatmorzsát meg kell becsülnie. Különösen így van ez, ha a térségre vonatkozóan olyan – középkori viszonylatban sem gyakori – forrástípusra bukkan, mint az Arad megyei sződi uradalom 16. század elején keletkezett számadása. A tudtunkkal publikálatlan, bár nem teljesen ismeretlen forrás¹ egy négy kétrét hajtott lapból álló papírfüzet, amelybe Gersei Pető Ferenc itteni várnagyának, Kiskeszi Mihálynak a nevében jegyezték fel latin nyelven az uradalom bevételeit és kiadásait az 1517. évből, majd az 1518. esztendő elejéről, hamvazószerdát követő péntekig, február 19-ig bezáróan.²

A család történetét taglaló munkák³ nem, vagy csak érintőlegesen – a 15. század második felében kezdődő, majd a 16. század fordulójára kicsúcsosodó társadalmi emelkedésük és politikai befolyásuk növekedésének, báróvá válásuk folyamatának velejárójaként – foglalkoztak a dél-alföldi birtokok megszerzésének körülményeivel,⁴ ennél fogva nem esett vizsgálati körükbe a Gerseiek itteni berendezkedése. Mivel a forrásadottságok lehetővé teszik, a tanulmány címében szereplő jegyzék ismertetését rövid család- és birtoktörténeti összefoglaló előzi meg, amely a Gersei Petők dél-alföldi birtoklása hátterének, helyi kapcsolatrendszerük alakulásának, valamint a sződi uradalom kiterjedésének bemutatásával a fenti hiányt kívánja pótolni, további adalékot szolgáltatva a régió középkori történetéhez.

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

1 A sződi castellumra vonatkozó adatok között említi: *Koppány Tibor: A középkori Magyarország kastélyai.* Akadémiai, Bp., 1999. (Művészettörténeti Füzetek 26.) 228.

2 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL), Diplomatikai Levéltár (= DL) 93 791. (a számadást ld. Függelék I/3.)

3 *Feiszt György:* Fejezetek a gersei Pető család történetéből. In: *Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból.* Szerk. Halász Imre. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1986. (Zalai Gyűjtemény 25.) 77–91.

4 *Szatlóczki Gábor:* A Tátika vár históriája. A Gersei Pethő család és tátikai váruradalmuk története. Históriaantik Könyvesház, Bp., 2009. 67., 83–84.

Történeti háttér

A sződi udvarházra – valamint további Arad, Csanád, Csongrád, Temes, Keve és Krassó megyei javakra, összesen 11 birtoknak a felére – 1506 októberében nyert adományt Gersei Pető János és testvére, György, valamint előbbi fia, Ferenc.⁵ Mindezzel egy régóta húzódó ügy végére sikerült pontot tenniük. E nagy kiterjedésű, de nem egy tagban fekvő uradalom hajdanán a Szeri Pósa családot gazdagította. Pósa István 1471. évi halálával azonban a család fiágon kihalt, a birtokok visszaszálltak az uralkodóra és újból eladományozhatóvá váltak.⁶ Gersei Pető János és György édesanyjuk, Pósa Katalin révén⁷ mint leányági leszármazók tartottak igényt a birtokokra, miután Katalint és két leánytestvérét apjuk után öröklés címén a fiággal megegyező rész illette a családi birtokvagyon vásárolt, illetve szerzett javaiból.⁸

Tekintve, hogy a Pósa család fiági kihalása és a Gerseiek birtokba kerülése között bő három évtized is eltelt, sejthető, hogy ennek az igénynek nem tudtak azonnal érvényt szerezni. 1471-ben ugyanis az uralkodói kegy Gúti Ország Mihály nádort és rokonságát, valamint a *homo novus* Nádasdi Ongor családot részesítette a Pósa-birtokokból, fele-fele arányban.⁹ A birtokadomány kapcsán érdemes figyelembe venni, hogy arra a Zrednai (Vitéz)-féle összeesküvés évében került sor, azaz a Pósa-hagyaték nagyon is kapóra jött az uralkodónak, hogy a válság idején a hűségét nem éppen szokványos párhuzammal – a Bonfini által megörökített ökrös

5 1506. okt. 29.: DL 93725., ill. 1506. okt. 29. > 1507. ápr. 11.: MNL OL Diplomatikai Fényképtár (= DF) 273 999. = Hazai okmánytár / Codex diplomaticus patrius. Kiadják Ipolyi Arnold-Nagy Imre–Paur Iván–Ráth Károly–Véghely Dezső. I–VIII. Győr–Budapest, 1865–1891. (= HO) V. 398–399.

6 A család történetére ld. *Szaszkó Elek*: A Szeri Pósa család. Egy dél-alföldi előkelő család története a 14–15. században. (Kéziratok doktori disszertáció, 2014. https://www.academia.edu/7209933/A_Szeri_Posafi_csalad_PhD_disszertacio_The_Szeri_Posafi_family_PhD_dissertation_) – a birtokvagyon sorsára lásd a disszertáció „Epilógus” c. fejezetét.

7 *Engel Pál*: Középkori magyar genealógia. In: Arcanum DVD Könyvtár IV. Családtörténet, heraldika, honismeret. Arcanum, Bp., 2003. Nádasd nem 3. tábla: Pető (gersei).

8 1452. szept. 12. > 1452. szept. 21. után: „que tamen porciones possession[arie] in dictis universis possessionibus, sed aliis ubilibet habitis habite iu[s] femineum equebene, sicuti masculinum concernerent” – DL 93 207. – Mindennek az alapja 1426-ra nyúlik vissza. A budai káptalan parancsot kapott Zsigmond királytól, hogy iktassa a Pósa lányokat bizonyos birtokokba, amelyek királyi adomány alapján illetik meg őket (1426. febr. 3. > 1452. ápr. 28.: „in dominium possessionem ipsas puellas mediantibus aliis litteris nostris donacionalibus superinde confectis rite concernentium” – DL 93 204.).

9 A birtokok felkérésére és adományozására rögtön 1471-ben, iktatására egy évvel később, megerősítésére pedig 1475-ben került sor (1471. dec. 21. > 1472. ápr. 5. > 1475. jún. 3: DL 17 273. = *Pesty Frigyes*: Krassó vármegye története. II/1–2., III., IV. Athenaeum, Bp., 1882–1884. [= Krassó] III. 427–431., 435–437.). – Márki Sándor közlése, miszerint 1479-ben Garai Jób 15 Arad megyei faluval együtt Sződöt is átadta volna Bánfi Miklósnak, ellenben téves. Az általa hivatkozott adatok egyértelműen Szád(ia) várra és oppidumra vonatkoznak (*Márki Sándor*: Aradvármegye és Arad szabad királyi város története. II/1. Arad, 1892. 116., vö. *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I–III., V. MTA, Bp., 1890–1913. 762–765.)

összehasonlítással¹⁰ – kifejező nádor kitartását meghálálja.¹¹ A másik kedvezményezett, Nádasdi Ongor János pedig nemcsak ezzel az adománnyal gazdagodott, hanem a pécsi püspökség lefoglalása idején, 1472-ben Baranya megye ispánjává is kinevezték.¹² A Gerseiek mellőzését éppúgy magyarázhatja az uralkodó és egyes családtagok ellentmondásos viszonya,¹³ mint esetleges részvételük az 1471. évi lázadásban, bár a rendelkezésre álló adatok utóbbit nem támasztják alá.¹⁴ A teljesség kedvéért meg kell említenünk, hogy valami azért mégis csurrant-cseppent Gersei Pető Jánosnak, Györgynek, valamint édesanyjuknak, Pósafi Katalinnak, mert a Pósa-fivérek elidegenítésekor a Csongrád megyei Sziget birtok zálogjogon történő megszerzésével vigasztalódhattak.¹⁵

Jelen ismereteink szerint Mátyás uralkodása alatt a Gerseiek nem tettek kísérletet az „anyai örökség” megszerzésére, bár a későbbi fejlemények tükrében mindenképp fenntartották birtokigényüket.¹⁶ Ennek feltételeit végül csak Gersei Pető

10 „Azt beszélük, hogy Ország Mihály, ez a rendkívül eszes és rengeteg tapasztalata folytán nem ok nélkül bölcsnek tartott férfiú nemcsak a szívében, hanem a száján is vallotta: Akit a szent koronával koronázva látsz, imádd, szentséges királynak tekintsd és tiszteld, ha ökörvölne is.” – *Antonius Bonfini: A magyar történelem tizedei* (1497). Ford. Kulcsár Péter. Balassi, Bp., 1995. 777.

11 Amikor Mátyás a birtokok sorsáról határozott, az is közrejátszhatott döntésében, hogy a kedvezményezett Gúti Országok között szintén voltak leányágról Pósa-fivőleszármazottak: Gúti Ország János egykori tárnokmester második felesége, s Lőrinc nevű gyermekének édesanyja Pósafi Erzsébet volt (*Engel P.: Genealógia i. m. [7. jz.], Gútked. nem 6. Farkas ág 2. tábla: Ország [gúti]*).

12 Az adatra – 1472. júl. 2.: DL 37 647. – Horváth Richárd hívta fel a figyelmem, amit ezúton is köszönök!

13 Az ellentmondásosságot jól példázza az V. László lovászmestereként bárói tisztséget viselő (1457), 1458-ban kegyelmet nyerő és királynéi pohárnokmesterré tett Gersei Pető Miklós kARRIERJE, aki 1459-ben részt vett a III. Frigyes királlyá választók szervezkedésében, ellenben György nevű testvére Budán tartózkodott Mátyás mellett. Miklós tevékenységét mégsem kegyvesztettség, hanem rövid idejű pohárnokmesterség (1461), illetve hosszabb vasi és zalai ispáni kinevezés (1461–1468), valamint közvetlen udvari szolgálat követte, ami azonban a Zrednai (Vitéz)-féle összeesküvés előtt egy évvel ért viszonylag hirtelen véget (*Szatlóczi G.: i. m. [4. jz.] 56–61., 63., 66–67.*).

14 Az előzmények ismeretében potenciálisan Pető Miklóssal számolhatnánk résztvevőként (ld. erre az előző jegyzetet). Az ismert adatok alapján azonban az összeesküvést kiváltó események idején Vasváron tartózkodott (1470. dec. végén: DL 93 435., 1471. márc. 3-án: DL 93 436.), május közepén pedig a kapornaki konvent előtt jelent meg személyesen (1471. máj. 15.: DL 93 439.), a köztes időszakban, a lázadás szerveződése szempontjából kritikus időintervallumban nem ismerjük tartózkodási helyét. Így egyértelműen sem kizárni, sem megerősíteni nem tudjuk részvételét. A későbbi adományosokról, Jánosról és Györgyről annyit tudunk meg, hogy kérésükre Mátyás egy 13 éve húzódó ügyük kivizsgálására szólította fel Vas és Zala megyéket 1471 nyarán (1471. aug. 1.: DL 93 444.). Egy másik panaszukból pedig az derül ki, hogy e két megye hatósága bizonyos birtokaikat elfoglalta, az ott élő jobbágyoktól pedig nagy összegű adót hajtanak be arra hivatkozva, hogy a panaszosok nem vettek részt a törökök elleni mostani hadjáratban (1471. aug. 1.: DL 93 443.).

15 1471. dec. 24.: DL 93 450.

16 A szerző véleménye szerint a Gerseiek összetett címerében található ágaskodó oroszlán (1507. szept. 22.: DL 86 051. – Az 1507. évi címerbővítő adománylevél szövegét és fordítását közli: *Szovák Kornél: Gersei Pethő János címerbővítő armálisa. Turul 83. [2010] 97–105. [fényképe:*

János emelkedése – a nádorfi Gúti Ország János özvegyével, Szécsényi Annával kötött házassága (1474), 1490-től az udvarral fennálló szoros kapcsolata, később tisztségviselése, ezáltal a bárói rétegbe kerülése¹⁷ – teremtette meg, 1507 tavaszán pedig ténylegesen birtokba vehették a dél-alföldi uradalmakat, amelynek körülményeiről viszonylag sok részletet megtudhatunk.

Jóllehet a birtokigény érvényesítése ténylegesen a Nádasdi Ongor család 1506. évi fiági kihalása után vált lehetővé,¹⁸ Gersei Pető Jánosnak ténylegesen Kecskeméti Patócsi Bertalantól, Arad megye akkori ispánjától¹⁹ kellett azokat visszaszereznie, miután – általunk nem ismert időponttól kezdve, de 1502-től biztosan²⁰ – ő igazgatta Szódi és tartozékainak a Nádasdi Ongorokra eső részét. Ezt abból az adománylevéllel egy napon kelt felszólításból tudjuk, amelyben II. Ulászló király értesítette Bertalant, hogy haladéktalanul adja át a javakat jogos birtokosainak, a Gerseieknek.²¹ Tudjuk azonban, hogy a birtokok átengedéséről még Nádasdi Ongor életében megindult az egyezkedés a felek között. Egy 1504. évi levél legalábbis ezt sejteti. Ebben Ráskai Balázs tárnokmester többek között arról tájékoztatta Gersei Jánost és Györgyöt, hogy Ongor János egyezkedni kíván velük, e tárgyban egy jegyzéket is csatolt levelehez, s mielőbbi választ várt ezzel kapcsolatban.²²

Ismerve az előzményeket, érdekes – bár a Gerseiek szempontjából teljesen érthető –, hogy a Patócsi Bertalannak szóló parancslevél, az eredetiben és átirásban is fennmaradt adománylevél, valamint a budai káptalannak szóló iktatóparancs egyaránt úgy tünteti fel, mintha a Gerseiek utólagos igazságszolgáltatásként kapták volna meg Szódi és tartozékainak a felét. Amikor Pető János és György

112–114.]), a Pósa család szimbólumának átvétele és szerepeltetése is (részben) erre vezethető vissza, ld. *Szaszkó Elek*: A Szeri Pósa fiak pecséthasználata. Megjegyzések a Bár-Kalán nemzetség címeréről. Turul 86. (2013) 135., 137–138. – Az oroszlános címerkép megtalálható Gersei Pető János rokonaihoz intézett feddését tartalmazó levelén (1508. jún. 22.: DL 93 736.), ill. testvérének, Györgynek címzett nyugtáján is (1514. nov. 21.: DL 93 776.).

17 Királynéi ajtónállómester (1503–1506), a királyi gyermekek udvarmestere (1506–1516), ajtónállómester (1516–1521) (*C. Tóth Norbert–Horváth Richárd–Neumann Tibor–Pálosfalvi Tamás*: Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók. MTA–BTK–TTI, Bp., 2016. 110., 161., 163.). Udvari megbízásaira és kapcsolataira ld. *Szatlóczki G.*: i. m. (4. jz.) 67., 78–83.

18 *Engel P.*: Genealógia i. m. (7. jz.), Ungor (Ongor, nádasdi).

19 Patócsi Bertalant csak egyszer említik ispánként, 1507 májusában, Haraszi Ferenc kinevezésekor, aki Patócsi halálát követően lett Arad megye ispánja (1507. máj. 11.: DL 59 967.). Augusztusban II. Ulászló újabb levelet küldött a megyének, amelyben felszólította őket az új ispán elfogadására, egyben tájékoztatta őket arról, hogy Haraszi letette előtte az esküt (1507. aug. 7.: DL 59 972.).

20 Haraszi Ferenc panaszára, miszerint Gúti Ország Lőrinc és Nádasdi Ongor János az ő Arad megyei Kovászi possessiójából több mint 200 hold szántót elfoglaltak és saját Kasza nevű birtokukhoz csatolták, a vizsgálati eljárás során Kecskeméti Patócsi Bertalant is megidézték (1502. szept. 2. > 1502. nov. 19.: DL 59 914.).

21 1506. okt. 29.: „in manibus, ut dicit, tuis nomine magnifici Iohannis Wngor filii condam Iohannis similiter Wngor wyvode habiti” – DL 93 724.

22 1504. márc. 5.: „quo autem [...] d(ominus) Ongor cum magnificencia vestra concordare voluerit, registum desuper hiis inclusive eisdem transmittimus, rogantes magnificenciam vestram velint nos quamprimum de voluntatibus (!) ipsorum de premissis certiores reddere” – DL 93 711.

kiállították az adományra vonatkozó összes oklevelet, egyikben sem mulasztották el megemlíteni, hogy annak idején a néhai vajda, idősebb Ongor János jogtalanul foglalta el ezeket a birtokokat.²³ A személyes elégtételen túl – végtére is bő harminc évet kellett várniuk – minderre azért lehetett szükség, mert a jelek szerint Ongor János több birtokot is átengedett familiárisai részére, a Gerseiek pedig így kívántak minden kívülről jövő birtokigénynek elébe menni. Biztos, hogy számolniuk kellett ilyen esetekkel, mivel a birtokok átvételét személyesen intéző Gersei Pető György is megemlítette a testvérének címzett december 15-én, Aradon kelt levelében, hogy „az Ongor János által familiárisainak adott birtokok ügyében István mester előtt tett bevallásáról szóló oklevelet ne engedje kiállítani”.²⁴ (A lehetséges személyek kilétét lásd alább.) E levél további érdekes részletekkel szolgál a birtokok átvételével kapcsolatban. Pető György ugyanis tájékoztatta a bátyját, hogy „Sződi castellumot e levél keltének másodnapján, azaz december 16-án kezére adják. A kastély elhagyatott, élelmet nem küldtek. Ebben az évben az oda tartozó jobbágyoktól nem számíthat bevételekre.” Ennélfogva meglehetősen sürgető hangnemben írt testvérének, hogy „az Isten szerelmére” mihamarabb küldjön neki pénzt, különösen, mert „a felfogadott huszárokat nem tudja fizetni, ezen a vidéken pedig nincs már hitele, senkitől se kérhet”.²⁵

Bár a fentiek szerint az adománylevél és a Patócsi Bertalant felszólító oklevél kiállításától (1506. október 29.) számított szűk két hónapon belül „nem hivatalosan” már a Gerseiek ülhetek Sződi és tartozékai birtokában, a budai káptalan csak a következő év februárjában végezte el a „hivatalos” iktatást. Hartyáni Máté mester, a kisebbik kancellária jegyzője és a káptalan tanúbizonysága 1507. február 12-én, egy pénteki napon szálltak ki Sződibe, amelyet tartozékaival együtt, az összehívott birtokszomszédok jelenlétében ellentmondás nélkül iktattak a Gerseiek részére.²⁶ Tekintve, hogy 1507 áprilisában sor került az adomány privilegiális megerősítésére is,²⁷ az ügylet összességében gördülékenyen, fél éven belül lezajlott, amihez nagymértékben hozzájárult, hogy sem Patócsi Bertalan, sem a sződi uradalom másik felét birtokló Gúti Országok nem górdítottak akadályt a birtokrészek átvétele elé.

23 1506. okt. 29.: „per eundem condam Iohannem waywodam violenter et preter omnem viam iuris exclusos fuisse et eiectos” – DL 93 724.; 1506. okt. 29.: „sed per magnificum condam Iohannem Wngor wayuodam violenter ac preter omnem viam iuris eiectos et exclusos fuisse asserunt” – DL 93 725.; 1506. okt. 29. > 1507. ápr. 11.: „sed per magnificum condam Iohannem Wngor wayuodam violenter et iniuste eiectos et exclusos fuisse asserunt” – DF 273 999. = HO V. 400.

24 1506. dec. 15.: DL 93 727. (A levél szövegét ld. Függelék I/1.)

25 Uo.

26 1507. márc. 11. > 1507. ápr. 11.: „venerabili domino Michaeli archidiacono Orodienzi et canonico ecclesie Chanadiensis, necnon abbate de Byzere, ac honorabili magistro Georgio de Kebles, canonico ecclesie Orodienzi predictae, ac nobili Alberto de dicta Kebles castellano eiusdem castelli Zewdy quo ad porcionem egregii Bartholomei Pathochy de Kechkemeth in ipso castello constituto, atque egregiis Petro Pathochy de Iregd, altero Petro Rowazdy de Azonlaka, Iohanne de Barcza et Cosma de Zenthmyklos, necnon providis Petro Fetthow pro Haro de Kwthfew eiusdem castelli Zewdy” – DF 273 999. = HO V. 401. – Érdemes megjegyezni, hogy a Gúti Országok részéről senki sem képviselte magát!

27 1507. ápr. 11.: DF 273 999. = HO V. 397–403.

A Gerseiek rögtön „meg is örököltek” egy pert az Arad megyei Kasza birtok kapcsán, amiben eredetileg még Nádasdi Ongor János és Patócsi Bertalan apósa, Gúti Ország Lőrinc volt érintett, nekik kellett volna ugyanis a következő Mihály-nap nyolcadáig bemutatniuk a birtokra vonatkozó okleveleiket. Csakhogy – folytatódik Gersei Pető János és fia, Ferenc, valamint Patócsi Bertalan keltezetlen, de nagy valószínűséggel 1506 őszére tehető kérvénye – Ongor János időközben meghalt, azt a bizonyos udvarházat pedig – minden bizonnyal Szódit kell értenünk alatta, mert Kasza a tartozéka volt – a király újadomány címén eladományozta [a Gerseieknek – Sz. E.] és az oklevelek bemutatására immár a kérvényezőket kötelezte. A Gerseiek és Patócsi most azt kéri, hogy legyen elég csak a következő György-nap nyolcadáig bemutatni az iratokat.²⁸

Mint fentebb utaltunk rá, a Nádasdi Ongorok egyes embereivel elkerülhetetlennek tűnt a konfliktus – bár az erőviszonyok ismeretében e perek kimenetele nem volt kétséges –, az ilyen vonatkozású iratok pedig 1507 tavaszától kezdve meg is találhatók a családi levéltárban. Még rögtön áprilisban Gersei Pető Imre tiltotta el saját apját (Györgyöt), valamint nagybátyját és unokatestvérét (Jánost és Ferencet) az Arad megyei Nádasdi *Salathiel* Bertalannal és Mihállyal való megegyezéstől Szódi castellum és tartozékai ügyében,²⁹ míg egy másik nádasdi nemes, Jakab az év nyaratól próbálta rendezni konkrétan meg nem nevezett vitás ügyeit a Gerseiekkel.³⁰ Ennek tárgya talán ugyanaz lehetett, mint annak a köztudományvételnek, amit az aradi káptalan 1507. októberi jelentéséből ismerünk: a név szerint felsorolt tanúk – köztük Arad megye alispánja, három szolgabíró és a megyei jegyző – kikiáltott közgyűlésen eskü alatt vallottak arról, hogy Nádasdi Jakab nemesi vagy jobbágyi curiában lakott-e a Szódihez tartozó Szentpál birtokon. A megye alispánja, Csályai László azt vallotta, hogy a felperes elhagyott jobbágytelket szerzett magának, s ott a házat újjáépíttette, bekeríttette, kertet rendezett be, a vallomástevők zöme azonban nem tudta, hogy

28 „Sacra maiestas regia et domine graciousissime! Supplicatur eidem in personis fidelium eiusdem egrorum Iohannis Pethew ac Francisci filii eiusdem, necnon Bartholomei Pathochy de Kechkemeth in eo qualiter magnificus Iohannes Ongor de Nadasd ac Laurentius Orzagh, socer eiusdem Bartholomei Pathochy ex parte cuiusdem possessionis ipsorum Kasa vocate ad presentes octavas festi Beati Michaelis archangeli litteras et litteralia instrumenta factum dicte possessionis Kasa exhiberi et presentari promississet, nunc autem decedente eodem Iohanne Ongor ex eo, quod castellum ex nova regia donacione contulisset, nunc autem ipsos supplicantes ad dictas litteras instrumentales exhiberi coacerent. Igitur dignetur v(estra) m(aiestas) causam predictam ad octavas festi Beati Georgii martyris nunc venturum prorogare, ut et nos litteras et litteralia instrumenta, si quas et que habere possent, perquirere et exhiberi valerent.” – DL 94 054.

29 1507. ápr. 22.: DL 36 349. (fol. 133r, nr. 2.), kivonatát közli *Gálfi Emőke*: Az aradi káptalan jegyzőkönyv töredéke (1504–1518). Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2011. (Erdélyi Tudományos Füzetek 270.) 58/72.

30 1507 októberében az aradi káptalan egy augusztusban kelt királyi parancsot végrehajtva idézte meg a Gerseieket Nádasdi Jakab ellenében. A káptalan embere azonban csak Pető Györgyöt találta Szódiában, aki a jelentés szerint hajlott a királyi parancs végrehajtására, míg Pető Jánost és Ferencet megidézték a királyi kúria elé, mert nem tartózkodtak Szódin (1507. aug. 17. > 1507. okt. 12.: DL 93 733.).

Jakab jobbágy- vagy nemesi telken lakott.³¹ A szóban forgó ügyek alapján mások mellett³² e Nádasdi család tagjait azonosíthatjuk azokkal az emberekkel, akikre a korábban idézett levelében Gersei Pető György Ongor János familiárisaiként hivatkozott. Nemcsak azért, mert Nádasdi Mihályt és Salathiel (Bertalan)-t meg is említi, hanem mert utóbbiról tudjuk, hogy 1499-ben Ongor János embere, mégpedig Sződi-be állított várnagya volt (lásd az 1. táblázatot).

1. táblázat. A sződi várnagyok³³

Várnagy	Dominus	Év	Jelzet
Érsek László György deák	Gúti Ország Mihály id. Nádasdi Ongor János	1472	DL 17 304.
Varjasi László		1477	DL 85 980.
Mutnoki Dénes	id. Nádasdi Ongor János (néhai)	1484 1485	DL 19 001. DL 19 078. DL 19 098.
Salathiel (dictus) Bertalan alvárnagyok: Nagy Bálint és Petre Péter	ifj. Nádasdi Ongor János	1499	DL 29 891.
Köblösi Albert	Keckseméti Patócsi Bertalan	1507	DF 273 999.
Chewsweſalwa-i Nagy János (volt várnagyként)	Gersei Pető János	[keltezetlen] 1513	Krassó III. 377. DL 93 762.
(név említése nélkül)	Gúti Ország Dorottya	1513	DL 93 762.
Kiskeszi Mihály	Gersei Pető Ferenc	1518	DL 93 791.

31 „Et primo Ladislaus de Challya vicecomes comitatus Orodienſis comitaneus faſſus eſt ſcitu, quod idem Iacobus actor quandam domum iobagionalem deſertam in prefata poſſeſſione Zenthpal habitam ſibi ipſi preparari et reedificari ac ſepibus ortuque circumduci feciſſet, ut in eadem domo commoratus extitiſſet” – 1507. okt. 12.: DL 93 734.

32 Esetleg hasonló előzményekre vezethető vissza Gyüregi Simonfi Miklós fia Tamásnak és Dorottyá asszonynak, Száldobágyi Dániel özvegyének egy 1507. decemberi keltezésű panasa is, amely szerint a Temes megyei Körtvélyes possessióban levő összes részeit Gersei Pető János, György és Ferenc, valamint Sződi Wakmery János az előző év karácsonyán tőlük hatalmaskodva elfoglalták és máig birtokukban tartják (1507. dec. 5. > 1507. dec. 19.: DL 104 720.). A Pósaflavak 1471. évi eladományozásakor felsorolt birtokok között megtalálható egy Barakertvélyes nevű helység, amely egyike volt a Temes megyei Hódos uradalmához tartozó falvaknak (Krassó III. 427., 430.). Mivel 1506/1507-től a Gerseiket illette a hódosi uradalom fele is, könnyen elképzelhető, hogy itt is egy Ongor-familiárisnak átengedett birtok visszaszerzését érhetjük tetten.

33 Mint látható, a Márki Sándor és Koppány Tibor idézett munkáiból (*Márki S.*: i. m. [9. jz.] 116.; *Koppány T.*: i. m. [1. jz.] 228.) ismert várnagyok listája több személlyel bővíthető. Márki Mutnoki Dénesre vonatkozó közlését is pontosítanunk kell azzal, hogy a várnagy nem néhai Nádasdi Ongor János özvegyének, Margitnak a ménesi jobbágyait verte meg, hanem ezen jobbágysággal tört Dóci Imre Liki falubeli jobbágyságra. A Varjasi Lászlóra vonatkozó adatot Horváth Richárdnak köszönöm. A Nagy János egykori várnagyságára utaló 1513. évi adat az őt említő másik oklevél keltezéséhez is segítséget nyújt.

A birtokszerzés körülményeinek viszonylagos adatgazdagságával szemben a Gerseiek dél-alföldi birtoklásával kapcsolatban a mohácsi csatáig tartó időszakra vonatkozóan már jóval kevesebb forrással dolgozhatunk, igaz, köztük van a számadás-jegyzék is. A többségében peres eljárásokról tájékoztató oklevelekből érdemes kiemelni a birtokokon osztozkodó Gerseiek és Gúti Országok, valamint a velük közvetett kapcsolatban álló Patócsi utódok viszonyát megvilágító adatokat. Az biztos, hogy a Kecskeméti Patócsi Bertalan 1507 tavaszán bekövetkező halálával megözvegyült³⁴ Gúti Ország Dorottya továbbra is jelen volt a Gerseiek életében. 1509-ben ugyanis Pető Jánossal és Györggyel közösen tűnik fel – mindannyian mint panaszosok – a Temes megyei Pószakastélya castellum birtokában.³⁵ Nemcsak birtokszomszédságukat, hanem szoros együttműködésüket is megvilágítja az özvegy 1513-ban Kecskemétről keltezett, Gersei Pető Jánosnak címzett levele. Ebben értesíti, hogy egyezségük értelmében – amit nemrégiben budai tartózkodásuk során is megtárgyaltak – semmiféleképpen sem engedte, hogy Pető Imre Kér birtokon az osztatlan birtokrészen házat emeltessen allódiium számára (*domum allodii*) – valószínűleg egy csúrról vagy gazdasági épületről volt szó. S bár Pető Imre az építkezéshez kivágotott fát már legallyazta, majd megosztott és különálló birtokrészére vontatta, az asszony megparancsolta várnagyának, hogy a nem megosztott birtokrészeken – fejvesztés terhe mellett – továbbra is akadályozza meg az építkezést, így érve el, hogy Pető János akarata ezeken a részeken is érvényesüljön.³⁶ Az özvegy levelében tetten érhető családon belüli konfliktus hátterében ezúttal – miképp arra a levél szövege is utal, de más adatok is egyértelműsítik³⁷ – az a birtokosztály állhatott, amelyet Pető János és György, valamint fiaik 1513-ban tettek. Visszatérve a Gersei, a Gúti Ország és a Patócsi családok viszonyához, a tekintélyes Arad megyei szomszédok igen jó kapcsolatot ápoltak egymással, amihez további adalék, hogy Kecskeméti Patócsi Imre³⁸ 1519-ben Pető János szolgálatában állt, miután egy Szódiben kelt és Pető Jánosnak címzett levelében urának és seniorának szólította az ajtónállómesteri tisztséget viselő bárót,³⁹ továbbá, hogy többedmagukkal közösen vittek egy pert az aradi káptalannal szemben, mint alperesek.⁴⁰

A Gerseiek idejéből származik Szódi egyetlen, országos jelentőségű eseményhez köthető említése is. Várdai Ferenc erdélyi püspök ugyanis Dózsa főserégének

34 Patócsi Bertalant 1507 májusában már néhaiként említik (1507. máj. 11.: DL 59 967.).

35 1509. szept. 18. > 1509. okt. 11.: DL 93 747., ill. 1509. szept. 18.: DL 93 746.

36 1513. márc. 23.: DL 93 762. (A levél szövegét ld. Függelék I/2.)

37 1513 szeptemberében Gersei Pető János fia, Ferenc és nagybátyja, György Zala megye hatóságához fordultak, amikor Ferenc kőházat akart építeni Keszthelyen a Szent Miklós-kápolna közelében. György azt követelte, hogy „dum et quando inter ipsas partes divisio fuerit”, oly nagy telket adjon neki, amekkora helyet az épülő ház foglal el (1513. szept. 26.: DL 93 768.). Egy hónappal később pedig épp a Pető János és György között létrejött osztály után vált szükségessé a martonvásári jobbágyságok neveinek összeírása (1513. okt. 28.: DL 93 769.).

38 A Kecskeméti Patócsi család leszármazását közli *Karácsonyi János*: Békésvármegye története. III. Gyula, 1896. 120.

39 1519. okt. 21.: „igitur rogamus m(agnificenciam) v(estram), tamquam dominum et seniores nostrum, ut m(agnificencia) v(estra) disponat nobis unam supplicationem litterarum” – DL 93 803.

40 1503. okt. 25. > 1519. nov. 2. > 1520. máj. 28.: DL 60 077.

legyőzését követően, 1514. július 20-án a településről keltezett egy levelet,⁴¹ a legújabb kutatások alapján útnban Csanád felmentésére.⁴² A régészek által a mai Szépfalutól (Frumușeni, Románia) 1,5–2 km-re nyugatra, a Maros egyik déli mellékága fölé emelkedő magaspartra lokalizált, kettős árokkal kerített, négyszög alakú, kb. 50×45 méteres, sarkain tornyokkal ellátott udvarház⁴³ minden bizonnyal osztozott a Maros menti várak és erődített *castellum*ok sorsában. A Dózsa-féle kereszties sereg Maros-völgyi útjának, illetve várostromainak legújabb értelmezésében felsorolt analógiák alapján Sződi védői is – hasonlóan a Haraszi család csályai udvarházához, vagy Lippa és Solymos várakhoz – legfeljebb minimális ellenállást követően adhatták fel az udvarházat a túlerőben lévő kereszties hadakkal szemben, akikől Várdai serege a temesvári „csatát” követően ugyanilyen gyorsan vissza is foglalta.⁴⁴

A Gerseiek dél-alföldi javakban meglévő birtokjoga – mely a 16. század közepeig, Temesvár 1552. évi elestéig kimutatható⁴⁵ – a középkor hátralévő részében mindössze egyszer kérdőjeleződött meg. Bár 1512-ben korábbi sérelmeikre adott válaszul Zala megye közössége fej- és jószágvesztéssel járó, igaz, ma már ellenőrizhetetlen vádakkal illette Gersei Pető Györgyöt – homoszexualitásért és ifjak megrontásáért levelesítették, így próbálva meg őt és családját befektetni –, viszont befolyásos testvére közbenjárásának (is) köszönhetően végül kegyelmet kapott II. Ulászló királytól.⁴⁶ Az „anyai örökséget” visszaszerző Gersei Pető János és György 1521 és 1522 fordulóján bekövetkező halála után⁴⁷ azonban a család majd-

41 A püspök száz forintért – ill. ekkora értékű szentlászlói és fogarasi tizedért – váltott ki Tomori Páltól és Jósa István erdélyi sókamaraispántól ötven keresztet, „Székely György cinkosait, különféle nemesek jobbágysait” (1514. júl. 20.: DL 82 409. – Kiadása: Monumenta rusticorum in Hungaria rebellium anno MDXIV. Maiorem partem collegit Antonius Fekete Nagy. Ediderunt Victor Kenéz et Ladislaus Solymosi atque in volumen redigít Geisa Érszegi. Akadémiai, Bp., 1979. [A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II.: Forráskiadványok 12.] 171.)

42 *Neumann Tibor*: Bulgária – Erdély – Temesvár. Szapolyai János és a parasztháború. In: Keresztesekből lázadók. Tanulmányok 1514 Magyarországról. Szerk. C. Tóth Norbert–Neumann Tibor. MTA BTK TTI, Bp., 2015. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) 145.

43 *Karczag Ákos–Szabó Tibor*: Erdély, Partium és a Bánság erődített helyei. Várak, várkastélyok, városfalak, templomvárak, barlangvárak, sáncok és erődítmények a honfoglalástól a 19. századig. Semmelweis, Bp., 2010. 520., ill. *Kopeczny Zsuzsanna*: „Zeudi”, egy középkori nemesi rezidencia a Maros-völgyben. In: A IX. Medievisztikai PhD-konferencia (Szeged, 2015. június 17–19.) előadásai. Szerk. Szanka Brigitta–Szolnoki Zoltán–Juhász Péter. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 2017. (Középkortörténeti tanulmányok 9.) 263–284.

44 *Horváth Richárd*: Legendás várak nyomában. Várak a Dózsa-parasztháborúban. In: Keresztesekből lázadók i. m. (42. bz.) 235–270., különösen 244–245., 259–260.

45 1552. máj. 13-án, pár hónappal Temesvár eleste előtt, Gersei Pető Péter adósságai fejében elzalogosította összes birtokrészét felesége családjá, a Csoronok részére (MNL OL P 235 – 1. – nr. 246.). Jelen ismereteink szerint ez az utolsó adat arra vonatkozóan, hogy a Gerseiek számon tartották a temesközi, dél-alföldi birtokaikat.

46 *Tringli István*: Jagelló-kori levelesítő jegyzék Zalából. Levéltári Közlemények 69. (1998) 1–2. sz. 20–21. – Az esetet 1514-es évvel idézi *Szatlóczi G.*: i. m. (4. jz.) 85.

47 Engel Pál genealógiai munkájában eddig a nemzedékig közölte a Gersei Petők leszármazását. A Mohács előtti generációra vonatkozó közlései csak egy-egy adata támaszkodnak (*Engel P.*: Genealógia i. m. [7. jz.], Nádasd nem 3. tábla: Pető [gersei]). Kiegészítését, a Pető János és György utódaira vonatkozó adatokat ld. Függelék II.

nem hasonló helyzetben találta magát, köszönhetően ifjabb Pető Györgynek – a néhai György azonos nevű fia, itt Szödi (*de Zewghy*) előnévvel említik –, aki 1525 tavaszán, nagybőjt negyedik vasárnapján este, március 26-án megölte Antal bizerei apátot. A középkori viszonyokhoz képest feltűnően gyors információáramlást sejtető módon, öt nap múlva, március 31-én már ki is állították II. Lajos király parancslevelét a kancellárián, amely a fent idézett gyilkosságra hivatkozva elrendelte a hűtlenségbe esett György birtokainak – bárhol is feküdjenek az országban – iktatását Cibak Imre temesi ispán részére. A királyi ember és az aradi káptalan tanúbizonysága április 17-én, húsvéthétfőn szállt ki az Arad megyei Ménesibe, hogy végrehajtsák a parancslevélben foglaltakat. Itt azonban a falu bírái az igen népes számban felsorolt Gersei rokonság – Pető János és György leszármazottai, illetve bizonyos Pető László – nevében ellentmondtak nemcsak az itteni, hanem az ifjabb Györgyöt az országban bárhol másutt illető birtokrészek iktatásának is.⁴⁸ Ugyanakkor nem Cibak Imre volt az egyetlen, aki az „események közelében” tartózkodott, a Gersei család másik ágáról származó Pető László – nem véletlenül szerepel a neve az ellentmondók között – szintén értesült az esetről, és ő sem sokat késlekedett. Rokona birtokait felkérő kérvényére – e szerint György a nyílt úton ölte meg a bizerei apátot, amikor az apátságba tartott – Nádasdi Tamás királyi titkár már március 29-én rávezette az uralkodó jóváhagyását.⁴⁹ Amennyire a későbbi szűken mért adatokból kitűnik, végül nem lett végzetes következménye ifjabb György cselekedetének, mivel egyik „jóakarójának” sem sikerült berendezkednie az itteni javakban. Jelen ismereteink szerint Cibak Imre nem próbálkozott újból a felkérést követően, Pető László akciója pedig inkább egy, a Gersei családon belül gyakran előforduló ellentéthez köthető, esetleg tárgyalási pozíciója javításaként értelmezhető.⁵⁰

A dél-alföldi birtokvagyon nagysága

Az 1471. évi adománylevélben felsorolt javakat alapul véve – két castellum, tíz mezőváros és több mint 80 falu – a Pósa-fi-örökség megszerzésével 1506 és 1507 fordulóján tekintélyes kiterjedésű, de nem egy tagban fekvő uradalmak kerültek a Gerseiek kezére, amelyeken még a Gúti Országokkal is osztozniuk kellett. Az adomány azonban jól illeszkedik a II. Ulászló által kegyelt Pető János birtokgyarapodásainak sorába, amelyek párhuzamosan kísérték társadalmi emelkedését.⁵¹ Csak-

48 1525. márc. 31. > 1525. ápr. 29.: DL 93 854.

49 1525. márc. 29.: DL 93 852.

50 Ezt az analógiát erősítik a Gersei Pető család Miklós-féle és Pető-féle ága között már meglévő, többnyire az 1466 körül megtett birtokosztályhoz köthető, hatalmaskodások formájában testet öltő feszültségek (*Szatlóczi G.*: i. m. [4. jz.] 63–66., 86.), ill. az az apró „pontatlanság”, hogy a szupplikációban Pető László egyszer Tamásnak, másszor Györgynek mondja a hűtlenségbe esett családtagot (ld. az előző jegyzetet).

51 Pl. 1495 decemberében Molnári Mihály magvaszakadt birtokait kapta meg Litterbergi Burján-nal (Burjan z Lichtenburka) közösen (1495. dec. 8.: DL 93 649.), majd 1506-ban Pető János, Ferenc és György, érdemeikre tekintettel kaptak adományt a Bihar megyei Tamáshida mezővá-

2. táblázat: Sződi és tartozékai*

Év	Az Arad megyei uradalom – Sződi és tartozékai				
1471/1475 (DL 17 273.)	Sződi (castellum és oppidum)	Szentpál (oppidum és tartozékai: Háromfűlű, Deszk, Gyelid, Kölp, Ménesi, Bike, Bodorlaka, Ötvenablaka)	Mácsalaka (oppidum és tartozékai: Fülöptelke, Erzsébetkút, Simánd, Ördöglyuk, Háromolmos, Remete, Borzos és Bykes)	Ároki, Kasza, Zábrány, Kér	Nyárrév, Cseralja, Kishódos, Cserfalva, Hidegfő
1506/1507 (DF 273 999.)	Sződi castellum		Mácsalaka	Kasza, Zábrány	
1517/1518 (DL 93 791.)	Sződi	Bike, Ménesi, Szentpál, Gyelid, Bodorlaka	Mácsalaka, Fülöptelke	Ároki, Belső-zábrány	
1552 MNL OL P 235 – 1. – nr. 246.	Sződi (castellum és oppidum)	Szentpál, Bodorlaka, Ménesi, Bike, Gyelid, Deszk	Mácsalaka, Fülöptelke, Borzos, Kisonos, Nagyonos, Simánd, Halmos	Kér, Külsőzábrány, Belsőzábrány	Hidegkút, Nyárrév, Hódos
Egyéb, egyszeri emlétesek	Sződi castellum (1507 – DL 36 349. és DL 93 733.) familiáris nevében: 1507 – DL 104 720.	Szentpál, Deszk, Gyelid (1506 – DL 93 737.) Szentpál (1507 – DL 93 734., 1518 – DL 36 349. [fol. 185r nr. 1.]) Bike (1507 – DL 104 720.) Ménesi (1503/19/20 – DL 60 077., 1525 – DL 93 854.) Deszk (1503/19/20 – DL 60 077.)	Mácsalaka (1520 – Krassó IV. 381.)	Kasza ([1506 e.] – DL 94 054., 1520 – Krassó IV. 381.) Ároki (1506 – DL 93 737.) Kér (1513 – DL 93 762.) Zábrány (1520 – Krassó IV. 381.)	

* Vö. a közölt térképázzal.

hogy az 1506/1507. évben ténylegesen a Gerseieknek juttatott javak listája első ránézésre is kevesebbnek tűnik az 1471. évinél. Az adomány tárgyát mindössze Sződi castellum és 11 falu képezte: Mácsalaka, Zábrány, Kasza (Arad m.), Mágocs, Kutas (Csanád m.), Szer, Szentgyörgy (Csongrád m.), Barlad (Keve m.), Agyagos, Ménesi (Krassó m.), s végül Hódos (Temes m.) birtokok. Ennyit veszített volna „értékéből” három évtized alatt az „anyai örökség”? A kérdést a 2. táblázat összeállításával, a forrásokkal legjobban adatolt Arad megyei birtokok listájának rekonstrukciójával, illetve a Temes megyei hódosi uradalomra vonatkozó adatok alapján próbáltam megválaszolni.

rosra, ill. több Zaránd megyei birtokra (1506. nov. 25.: DL 93 726.). A sor a Pilis megyei Leányfalu egy részében lévő királyi jogok 1515. évi elnyerésével (1515. nov. 22.: DL 58 275.), ill. a gyilkosságba keveredő Farnasi Lőrinc birtokainak 1518. évi felkérésével folytatható, ez utóbbinak azonban Lőrinc és társai ellentmondtak (1518. júl. 2.: DL 47 259.).

A táblázat első sorába – értelemszerűen – az egykori Pósa-fibirtokokat teljességgel felsoroló 1471. évi adománylevél adatait vettem fel. Ezt a Gerseiek 1506/1507-ben megszerzett birtokainak neve követi, az áttekinthetőség kedvéért egymás alatti oszlopokba rendezve az azonos javakat, nem pedig az oklevélben szereplő sorrendet követve. A Gersei-érából további két forrást hívhatunk segítségül a rekonstrukcióhoz: birtokfelsorolást tartalmaz a számadásjegyzék, illetve az 1552. évi zálogosító oklevél is. Végül azok az egyszeri említések zárják a táblázatot, amelyek peres eljárásokhoz, hatalmaskodásokhoz, eltiltáshoz vagy idézéshez köthetők.

A táblázat adatainak tanúsága szerint a Gersei család Pető János és György-féle ága valójában teljes kiterjedésében – természetesen csak felerészben – birtokolta az egykori Pósa-fibirtokot, bármennyire rövidnek is tűnik elsőre az 1506/1507. évi adománylevélben felsorolt birtokok listája. Ezt leginkább a számadáskönyv, illetve az egyszeri említések adatai támasztják alá,⁵² mivel ezekben több olyan birtok/falu neve kerül elő, amelyek 1506-ban nem szerepelnek, ellenben a sződi uradalom részeként mégis a Gerseiek kezén találjuk őket, azaz mégiscsak megkapták, vagy legalábbis jogot formáltak rájuk. Adódik a kérdés, hogy ha így volt, miért nem foglaltatták bele az adománylevelükbe ezeket a javakat? Egyrészt látható, hogy a részükre kiállított oklevél egyáltalán nem sorol fel tartozékokat, míg az 1471. évi adományban szereplő települések tömegét ezek a falvak teszik ki. Elsősorban tehát emiatt tűnik „karcsúbbnak” a Gerseiek listája. A jelenség az Arad megyei birtokok kapcsán is megfigyelhető (lásd Szentpál és Mácsalaka tartozékait), de különösen szembetűnő a Temes megyei Hódos esetében, amely uradalom 1471-ben az itteni castellumból, az azonos nevű mezővárosból és 31 faluból állt, míg 1506-ban egyszerűen csak Hódosként került a szövegbe, a tartozékokra pedig általánosságban utaltak. Talán nem tévedünk nagyot, ha mindezt a régiót érintő igen jelentős elnéptelenedéssel hozzuk összefüggésbe, ami az ország déli végeihez közel fekvő birtokokban, uradalmakban nem meglepő jelenség. Esetünkben még a Nádasdi Ongorok idejéből rendelkezünk egy beszédes adattal, amely betekintést nyújt a pusztulás mértékébe. A feljegyzés szerint a Temes megyei Pósa-kastélyán és tartozékain – amely azonos a már említett hódosi uradalommal⁵³ – akkor ugyan

52 Az 1552. évi zálogosító oklevelet csak kontrollanyagként hasznosítottam. A Mohácsot követő időszakból ez az egyetlen tételes felsorolása a Gerseiek dél-alföldi javainak, így csak annyi állítható biztosan, hogy a kora újkorban még tudtak a birtokokról és fenntartották rá igényüket. Ugyanakkor éppen az oklevelek hiánya miatt nem vagyunk meggyőződve arról, hogy a család dunántúli központjából, Tátikából ténylegesen nyomon követték volna e birtokok sorsát, különösen 1541-et követően. Az 1552. évi birtoklista tehát inkább egy elvi, mintsem tényleges állapotot tükröz. Erre utalhat például Sződi nevének eltorzulása (*Cevgy* alakban), ill. olyan kisebb falvak említése (Hidegkút, Nyárrév, Hódos), amelyek ezt megelőzően csak 1471-ben szerepeltek.

53 A Pósa-kastély névalak először ebben a keltezetlen, a Nádasdi Ongorok igényeit megörökítő, tehát 1506 előtt keletkezett feljegyzésben maradt fenn (vö. *Koppány T.*: i. m. [1. jz.] 198–199., 228.). Eszerint a néhai Pósa-fiaknak volt itt egy jelentős lakóépülete (ld. a következő jegyzetet). Gyanút kelt, hogy a családnak csak a Temes megyei Hódoson és az Arad megyei Sződin volt udvarháza, és míg utóbbi neve változatlan maradt, Hódos az 1506/1507. évi adománylevélben szerepel utoljára. Ha Temes megyei birtokaikról volt szó, a későbbiekben a Gerseiek mindig a

75-nél több jobbágy lakott, ám ez a szám akár 2000 is lehetne.⁵⁴ Nem csoda, hogy a Gerseiek adománylevelében sem sorjáznak az egykori tartozékok. A korábban felsorolt birtoknevek kimaradása kapcsán végül arra is érdemes felhívni a figyelmet, hogy a vita tárgyát képző, vagy épp peres eljárás alatt lévő birtokok mind hiányoznak az 1506/1507. évi adományleveléből. Pető György korábban idézett levelében említi testvérének, hogy Szentpál, Ároki, Deszk és Gyelid elfoglalása ügyében nem akar perre menni, s mint láttuk, épp Szentpál ügyében a Nádasdi nemesekkel volt elintéznivalójuk, amely talán még 1518-ban is tartott. Hasonló lehetett a helyzet Ménési és Deszk esetében is az aradi káptalannal szemben megörökölt ügyben, amelynek kezdete 1499/1503-ra nyúlik vissza.

Pósakastélya alakot használták, így 1509-ben (DL 93 747.), a számadásban (79. tétel) és 1552-ben is (MNL OL P 235 – 1. – nr. 246.).

54 „Modo autem voluntas dominorum Wngor hec est: ut castellum Posakastelya vocatum, principalem scilicet locum residence condam Posa etc., simul cum omnibus suis pertinenciis remittent, in quibus modo iobagiones plusquam septuaginta quinque existunt, si tamen restauraretur, plusquam duo milia aut circiter esse possent” – DL 94 050. (Keltezetlen levél.)

Összességében elmondható, hogy a Pósafiak egykori dél-alföldi uradalmainak megszerzésével került ténylegesen Gersei Pető János kezére akkora birtokvagyon – amin végül csak testvérével, Györggyel kellett osztoznia –, amely megfelelt társadalmi helyzetének, bárói rangjának. Ugyanakkor látni kell azt is, hogy bár tekintélyes kiterjedésű javakról volt szó, a dunántúli törzsbirtokokhoz képest – amelyek összefüggő váruadalmakat alkottak Tátika, Rezi, Kemend és Márványkő várak, valamint Szántó, Keszthely és Vasvár mezővárosok köré szerveződve⁵⁵ – ezek szétszórtnak helyezkedtek el a török betöréseknek leginkább kitett országrészben. Sőt a viszonylag bőséges Arad megyei és a szórványos Temes megyei adatokból inkább a falvak és a jobbágylakosság számának csökkenése figyelhető meg. Hogy végül mekkora és milyen jellegű hasznuk származott a dél-alföldi birtokaikból, abba a sződi uradalom szerencsésen fennmaradt számadásjegyzéke nyújt betekintést egy pillanatfelvételt erejéig.

A számadásjegyzék

A sződi uradalom pár oldalas, az 1517. évnek és az 1518. esztendő első másfél hónapjának bevételeiről és kiadásairól szóló számadását – amely a birtokok igazgatásával megbízott személy elszámoltatása céljából készülhetett⁵⁶ – a sződi várnagy, Kiskeszi Mihály neve alatt vélhetően annak sáfára állította össze⁵⁷ Gersei Pető Ferenc részére. Utóbbi adat alapján Pető János a testvérével megejtett birtokosztályt követően a maga részéről a fiát bízhatta meg a dél-alföldi javak rá eső részének kezelésével, hiszen a várnagy Pető Ferencnek tartozott elszámolási kötelezettséggel. Ebből következik, hogy a jegyzék bevételi és kiadási oldalán szereplő tételek nem az uradalom teljes „költtségvetését” adják ki, hanem csak annak negyedét, mivel az itt szereplő bejegyzések Pető János ágának gazdálkodására vonatkoznak.

A számadás szerkezete a kor általános gyakorlatát követi: egy bizonyos bevételi tétel rögzítését követően az ebből történt kifizetéseket sorolták fel „kiadások” (*exitus*) cím alatt. Mivel a korban annyi bevételt könyveltek el, amennyit végül el is költöttek, a kiadási tételek összege többnyire dénárba egyezik a hozzájuk rendelt bevételekével. Az 1517. évi adatokra vonatkoztatva lényegében ez az egyéb számadásokból is ismert eljárás⁵⁸ figyelhető meg, míg az 1518. esztendő elején befolyó bevételek esetében jelentős összeg maradt még a „kasszában”, azaz a nagyságos úr kezén (lásd a 81. és a 101. tételek után a *reliqua dominus habet* kitétele, illetve a

55 Feiszt Gy.: i. m. (3. jz.) 92.

56 Nógrády Árpád: *Taxa – extraordinaria?* Szélgjegyzetek Kanizsai László kapuvári-sárvári számadáskönyvének margójára. In: In memoriam Barta Gábor. Tanulmányok Barta Gábor emlékére. Szerk. Lengvári Iván. JPTE Továbbképző Központ Kiadói Irodája, Pécs, 1996. 125., 140–144.

57 Erre utal, hogy egyes tételek (pl.: 92., 102.) megfogalmazása alapján a várnagy és a számadó nem azonos személy.

58 Nógrády Árpád: Kanizsai László számadáskönyve. História Alapítvány, Bp., 2011. (História Könyvtár. Okmánytárak 8.) 8–9.

82. és 91. sorok közé eső tételeket). Ugyanakkor a számadás arról is tájékoztat, hogy ennek ellenére bizonyos kiadások fedezésére a várnagy kölcsöneire voltak szorulva (92. tétel, illetve a számadás utolsó bejegyzéseket tartalmazó lapján [5v] az *Insuper idem castellanus dedit domino in credentiam* fejezetcímet és az alatta szereplő 105–109. tételeket). A forrás jellegéből adódóan a bejegyzések meglehetősen szűkszavúak, a legtöbb esetben csak néhány szóból állnak, néhol azonban a jegyzék megadja a kiadás időpontját, illetve azt, hogy kinek a részére és milyen céllal történt a kifizetés.

Az 1517. év bevételi oldalán a rendes földesúri pénzbevételek, úgymint a jobbágyok által fizetett Szent György- és Mihály-napi census mellett (1. és 29. tétel: összesen 103 forint és 61 dénár) megtalálhatjuk a bandériumtartó főuraknak a birtokaik után felerészben átengedett királyi adót (14. tétel: 82,5 forint),⁵⁹ valamint a terményeladásokból származó jövedelemre vonatkozó adatokat is (37. tétel: 16 forint). Az elszámolás szerint a következő év első hónapjainak kiadásait elsősorban az uradalomhoz tartozó falvakból bejövő korcsmáltatási illetékek (38., 46., 58., 82., 87. tételek: 35,5 forint), a feltehetően a majorságban termelt termények eladásából származó jövedelmek (79. és 89. tételek: 34 forint 39 dénár), valamint a már említett, a várnagy által nyújtott nagy összegű kölcsön fedezték (92. tétel: 53 forint). Idesorolhatjuk a katonák megmaradt zsoldjáról szóló tételeket is (84., 85., 88. tételek: 10 forint), bár ezekből lényegében nem költöttek. További jövedelmekről, mint például a rendkívüli adóról (*taxa extraordinariáról*), illetve egyéb vám-, bírság-, termény- vagy munkajáradékokról nem rendelkezünk adatokkal. Nem ez az oka azonban annak, hogy a jegyzékben szereplő összegek nem alkalmasak összehasonlító elemzés elvégzésére. Brandenburgi György gyulai és hunyadvári, vagy épp a Bátoriak világosvári uradalmainak számadásai megfelelő párhuzamok lennének, csak hogy a Gerseiek dél-alföldi birtokaira vonatkozó iratanyagból nem maradt fenn egyéb gazdasági jellegű forrás (urbárium, portális összeírás, adórajstroom, vagyonleltár stb.), aminek segítségével megállapítható lenne például az egy adóegységre eső adóteher Sződin és tartozékain. Ennek hiányában a bevételek felhasználási körének vizsgálatára szorítkozunk.

A sződi uradalom 1517/1518. évi számadásjegyzékében – a középkori számadásokra általában jellemző módon – a bevételek igen sokrétű, egyúttal mégis

59 Ez az adat is igazolja, hogy Gersei Pető Jánost ténylegesen az ország zászlósurai közé emelték birtokszerzései, ill. méltóságviselése (vö. még *Szatlóczi G.*: i. m. [4. jz.] 80–81.). Kevésbé meglepő, hogy neve még nem szerepel az ország bandériumállításra kötelezett báróit felsoroló 1498. évi 22. törvénycikkben, mivel csak pár évvel később emelkedett országos méltóságra. Bár Pető Jánost nem említik a *decempersonatus* intézményét életre hívó 1500. évi 21. törvénycikkben sem, ettől az időponttól kezdve egyértelműen a bárók között tartották számon (*Engel Pál*: A magyar világi nagybirtok megoszlása a 15. században. In: *Uő*: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok. Szerk. Csukovits Enikő. Osiris, Bp., 2003. 40., 48–51.), így nem sokkal ez után kerülhetett a bandériumtartási joggal felruházott személyek közé.

szokványos hasznosítási módjait figyelhetjük meg.⁶⁰ A különböző bevételekhez rendelt kiadások az alábbiak szerint csoportosíthatók:

1. Konyhai költségek
2. Működési kiadások
3. A familiárisokhoz köthető, illetve a katonai jellegű kiadások
4. A földesúr és családtagjainak személyes kiadásai
5. Egyéb költségek

A középkori uradalmi bevételek hol több, hol kevesebb részét a konyhai kiadások emésztették fel, így Kiskeszi Mihály jegyzékében is sorjáznak a különböző élelmiszerekre, alapanyagokra (sajt, túró, vaj, káposzta, különböző halak, marhahús, olaj, méz, vizaikra), illetve fűszerekre – háromszor is vásárolt borsot és sáfrányt először 86, majd kétszer 24 dénár értékben – vonatkozó tételek. Ezek mellett a konyhai eszközökre (üst, fazekak), a húshagyókeddre vásárolt kenyérre, valamint az Ágota-napot megelőző és az azt követő időszakra vásárolt gyertyákra, végül a faggyúra költött összegeket sorolhatjuk az erre a célra fordított kiadások közé, amelyek összesen 8 forint 98 dénárt tettek ki. Mindez az összes bevétel kevesebb mint 3 százalékát jelentette. A működési költségek (munkadíjak, karbantartás, javítás, takarmányvásárlás, perköltségek stb.) ellenben már 23 forint 69 dénár-ra, az összbevétel 7 százalékára rúgtak.

Utóbbi tételek egy részét bizonyára a katonai jellegű kiadások közé is sorolhatnánk, hiszen a 4,5 forint értékben vett léceket és szögeket vélhetően az udvarház megerősítéséhez használták fel, az itt dolgozó ács pedig 6 forintot kapott munkájáért (20., 21., 28. tétel). Egyértelműen ebbe a kategóriába sorolhatjuk viszont a négy hónapra felfogadott katonák zsoldjára költött 26 forintot, illetve az udvarház kapusának 3,5 forintos (10. és 27. tétel) fizetését. A számadásban több személynév is olvasható, akik gyaníthatóan a Gerseiek helyben alkalmazott familiárisai voltak, közülük bizonyos Vásári András neve szerepel a legtöbbször, összesen hétszer. Fizetésükre leginkább pénzben került sor, de a jegyzék olykor általánosságban, illetve konkrétan is feltünteti egyéb költségeik (például lábbeli, csizma) kiegyenlítését. A jegyzék alapján a katonai jellegű kiadásokra (29,5 forint) és a familiárisokra (kb. 32 forint) együttesen a bevételek valamivel több mint 18 százalékát fordították.

Ami a Pető Ferenc és felesége, Ráskai Margit részére átengedett összeget vagy a nevükhöz rendelt kiadásokat illeti, a szödi uradalom földesurai szinte mindegyik jövedelmi forrásból részesültek. E tételek összege meghaladja a 100 forintot, azaz a bevételek közel harmadát a földesurak személyes kiadásai vitték el. Ezek között szerepelnek kocsihúzó lovakra, illetve ruhaneműkre fordított összegek, de idetartoznak a Pető Ferencnek Budán és Lippán átadott, valamint a Pető János ré-

60 Egy típusú bevételi forrást sohasem csak és kizárólag egy célra fordítottak, így például az uradalomban 1517 nyarán beszedett hadiadóból sem elsősorban a katonai kiadásokat, netán a bandérium fenntartását fedezték, ami természetesen a forrás jellegéből, az elszámoltatási célból is adódik (Vö. *Nógrády Á.*: Taxa i. m. [57. jz.] 129–131.; *Uő.*: Kanizsai i. m. [59. jz.] 9–10.; *Kenyeres István*: A Szapolyai-család és Trencsén. In: *Tanulmányok Szapolyai Jánosról és a kora újkori Erdélyről*. Szerk. Horváth Zita. ME BTK, Miskolc, 2008. [Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Philosophica. Tom. XIII. Fasc. 3.] 182.).

szére küldött forintok és Margit asszony költségei is. Utóbbiak a Sződiből Budára történő utazásából (6. tétel: 6,5 forint,), egyéb, ruházkodással kapcsolatos kiadásokból (3., 12., 18., 23. tételek: 5 forint 5 dénár,), illetve budai konyhájának számlájából állt (33. tétel: 3 forint).

A jegyzék szüksézszerűsége miatt a fennmaradó, összezszerűen nagyjából szintén egyharmad részt kitevő tételek nem köthetők kifejezetten a kiadási oldal 1–4. csoportjához, ezért az 5. „Egyéb” kategória alatt szerepelnek. Ilyen Pető Ferenc várnaggyal szembeni 10 forintos tartozása (11. tétel) vagy a szintén a várnagy kezén lévő 27 forint, amin bizonyos terményeket kell majd vásárolnia (102. tétel). Találhatunk itt kimérésre szánt bor vételére hagyott 21 forintot (103. tétel), két darab 4 forintot érő lovat (105., 107. tétel), valamint értékes és kevésbé értékes ruhaneműket, szörméket, csizmákat és lábbeliket (19., 22., 42., 47., 51., 52., 60., 67., 98., 100., 106. tételek). Érdemes megemlíteni, hogy a szövegben a tulajdonneveken kívül szórványosan további magyar szavak is előfordulnak: például csizma, lécek, pokróc, köpönyeg.

Mivel nem ismerjük sem a jobbágyporták számát, sem az uradalomból származó jövedelem teljes nagyságát, nem dönthető el egyértelműen, hogy a 335 forintnyi bevétel mennyire reális képet ad az Arad megyei birtokok teljesítőképességéről. Figyelembe véve azonban, hogy ez az összeg a sződi uradalom egynegyedéből származik, illetve hogy a hajdani Pósa-fiak más megyékben fekvő birtokainak bevételeit nem ismerjük – legfeljebb a Temes megyei (Pósakastély/Hódos) uradalom borkimérésből származó jövedelmét –, megállapíthatjuk, hogy a dél-alföldi birtokok jelentős bevételi forrást biztosítottak birtokosainak. Az is látható, hogy minden dénárnak megvolt a helye, de hangsúlyozni kell, hogy a bevételek felhasználási szerkezete csak a számadás adott elszámolási időszakát jellemzi, általánosításra – főként, hogy más gazdasági jellegű forrás nem áll rendelkezésre Sződiből – nem ad lehetőséget.⁶¹

Mind a számadásjegyzék, mind a dél-alföldi birtokokra vonatkozó források a sződi udvarháznak inkább védelmi és birtokigazgatási központ funkcióit domborítják ki, ugyanakkor egy-egy elszórt adat rezidenciaszerepére is utal. Bár a Gersei család „fészke” a dunántúli Tátika vára volt, Pető János pedig tisztségei folytán – a királyi gyermekek udvarmestere (1506–1516), ajtónállómester (1516–1521) – inkább Budán, illetve a királyi udvar közelében tartózkodott,⁶² ha állandó jelleggel nem is, de alkalmanként egyes családtagok megfordultak a sződi udvarházban. Arra vonatkozóan nincs adatunk, hogy miként osztoztak rajta a Gúti Országokkal, de Pető György – miután 1506 decemberében a birtokok átvétele miatt Aradon tartózkodott – azok iktatását követően Sződin maradhatott, 1507 őszén ugyanis a Nádasdi nemesek elleni perben az aradi káptalan embere itt érte el, majd adta át

61 A Kanizsaiak sárvári, lékai és kapui uradalmainak példája is jól mutatja, hogy az egymást követő évek folyamán, de akár egy időszakon belül is különböző lehetett az egyes uradalmak bevételeinek felhasználási szerkezete (*Nógrády Á.*: Taxa i. m. [57. jz.] 129–132.).

62 Budai tartózkodására példák: 1504: DL 25 427., 1514: DL 93 772., DL 93 776., csonka: DL 94 022. 1520-ban pedig a Pozsonyban tartózkodó királyi udvarhoz közel, Bősön keltez (DL 93 825.).

a neki és testvérének címzett parancslevelet.⁶³ Úgy látszik, a dél-alföldi javak átvételekor édesapját Imre nevű fia is elkísérte, ugyanis 1507 tavaszán személyesen tiltakozott az aradi káptalan előtt Sződi ügyében.⁶⁴ Legalább egy alkalommal Gersei Pető Ferenc neje is megfordult az udvarházban, merta számadás tanúsága szerint innen indult Budára (6. tétel), míg egy másik bejegyzés – a Pető Ferenc részére Lippán történt kifizetés (55. tétel) – arra utalhat, hogy talán a nagyságos úr is járt a vidéken.

Összegzés

A tanulmány végén az alábbiakat emelhetjük ki: (1) Az egykori Pósa-fi-javak megszerzésével a Gerseiiek a Dél-Alföldön is sikeresen megvetették lábukat. A család tagjai alkalmanként meg is fordultak az itteni birtokokon, bár a Sződin álló udvarház nem szolgált állandó lakhelyül számukra. Az „anyai örökség” felének 1506/1507. évi elnyerésével és annak tényleges elfoglalásával Gersei Pető János immár nemcsak viselt tisztségeinek köszönhetően tartozott az ország bárói közé, hanem birtokvagyonra is megfelelt státuszának. E birtokokon pedig – a dunántúli javakkal ellentétben, amelyekben a Gersei Pető család többi ága is részes volt – legfeljebb testvéreivel, Györggyel kellett osztoznia, amit 1513-ban meg is tettek. A dél-alföldi birtoklás a Gúti Ország és a Kecskeméti Patócsi családokkal fennálló kapcsolat hátterére és körülményeire vonatkozóan is fontos adatokkal szolgál, megvilágítva annak egyes részleteit. (2) Természetesen a birtokok – köztük a leginkább adatolt Arad megyei sződi uradalom – jelentőségét nemcsak fekvésük, illetve nagyságuk, hanem a belőlük kinyerhető jövedelmek is meghatározták. Ezek jellegébe, illetve a bevételek felhasználási formáiba nyújt bepillantást az uradalom 1517/1518. évi szerencsésen fennmaradt számadásjegyzéke, amely szerint az udvarház várnagya az „elszámolási időszakban” 335 forint bevételt könyvelhetett el az uradalom Pető Jánost és fiát, Ferencet illető egynegyed részéből. Ennek harmadát a nagyságos úr és családja személyes kiadásai vitték el, másik harmadát pedig az uradalom működési és konyhai költségei, valamint a familiárisokra és a katonai kiadásokra fordított összegek emésztették fel, mely utóbbiak szükségességét a déli végek közelsége is indokolta. A fennmaradó harmadot az egyéb kiadások változatos tételei, például tartozás visszafizetése, az esetlegesen felmerülő költségekre visszatartott összegek, valamint többségében egyszerű ruhaneműk vásárlása tették ki. Bár a jegyzék – egyéb gazdasági jellegű forrás hiányában – önmagában sajnos nem alkalmas arra, hogy részleteiben elénk tárja a sződi uradalom működését, családtörténeti kontextusba helyezve fontos forrása a dél-alföldi régió történetének. A dokumentumban felsorolt fogyasztási cikkek pedig életmódtörténeti adatokkal gazdagítják a késő középkor hétköznapijaira vonatkozó ismereteinket.

63 1507. okt. 12.: DL 93 733.

64 *Gálfi E.*: i. m. (29. jz.) 58/72.

Függelék

A függelék első része három középkori irat teljes szövegű átírását tartalmazza. Az első két dokumentum – egy-egy magánlevél – közlését a bennük szereplő, a Gersei Petők dél-alföldi birtokszerzésére, illetve itteni berendezkedésére vonatkozó, az oklevelek általános formuláin túlmutató adatai indokolják. A két missilist értelemszerűen az elemzés tárgyát képező forrás, a sződi uradalom 1517/1518. évi számadása követi. Ennek közlésekor az alábbiak szerint jártam el: (1) az eredeti szöveg nem tartalmaz sorszámozást, azonban a könnyebb hivatkozás érdekében az egyes tételeket sorszámokkal láttam el; (2) az áttekinthetőség érdekében a bevételek sorait kurziváltam; (3) a szövegben lévő hibákra, bizonytalan olvasatokra – csakúgy, mint a közölt missilisek esetében – jegyzetek hívják fel a figyelmet.⁶⁵ A tanulmányt a Gersei Pető család Pető-féle ágának egyszerűsített családfája zárja, kiegészítve Engel Pál genealógiai munkájában a család Mohács előtti tagjaira vonatkozó közléseit.

1.

1506. december 15. Arad

Gersei Pető György levele testvéréhez, Gersei Pető Jánoshoz az Arad megyei Sződi udvarház átvétele ügyében.

Eredeti, foltos papíron, a zárópecsét helye kiszakadt. Jelzete: DL 93 727. (Festetics cs. lt., Arad 110.)

Magnifico domino Iohanni Pethew de Gerse, magistro curie filie regie maiestatis ac illustrissimi domini Lodowici ducis, domino et fratri nobis honorando.

Post salutem magnifice domine noster honorande!

Scit⁶⁶ v(estra) m(agnificencia), quod nuperime nos quam indistorte et indecenter misistis de Buda, et etiam scitis, quam minimis expensis nos⁶⁷ destinastis, quas expensas sive pecunias iam omnino nos exposuimus hic. Quia hic maximas necessitates sive ewkaristhias habuimus. Ceterum sciat v(estra) m(agnificencia) et etiam bene constat v(estre) m(agnificencie), quod iam istorum famulorum, videlicet

65 Itt szeretnék köszönetet mondani Neumann Tibornak és Péterfi Bencének a szövegek átírása során nyújtott segítségükért.

66 előtte kihúzva: *sc*

67 utána kihúzva: *de*

hwzaronum, quos susceperamus ad unum mensem, mensis ipsorum in brevi expirat, et si ipsos a nobis miserimus sive dimittimus, extunc erit in detrimentum et in verecundiam nostram. Ceterum sciatis, quod castellum Zewdhy vocatum dabunt et assignabunt in manus nostras secundo die a datarum presencium, videlicet feria quarta post Lucie virginis, et castellum Zewdhy est ita desertum, ut nulla victualia in eo miserunt, et sciatis, ut in ipso castello oportet vivere expensis, et neque aliud esse possumus, et etiam ipsos iobagiones ad castellum pertinentes ipsi ita desolaverunt, ut ex eis sive super eos in presenti anno nullam utilitatem vel fructum recipere possumus, quia sunt multum pauperes et etiam sunt pauci iobagiones ad Zewdhy pertinentes, et quod etiam nosmetipsi dicimus v(estre) m(agnificentie), dum erimus insimul, quam pauci sunt. Ceterum petimus atque etiam rogamus v(estram) m(agnificentiam), ut nobis pecunias mittere⁶⁸ velitis, quanto citius potestis, quia iam non habemus. Ceterum etiam ex famulis nostris, quisque quantum habuit, extra rogavimus et omnino exposuimus et iam non habemus,⁶⁹ ubi recipere, quia in istis partibus in nullo habemus confidenciam aliquam, a quo⁷⁰ rogaremus. Igitur ob amorem Dei omnipotentis nobis mittere⁷¹ velitis expensas, et si non miseritis, credatis, quod magis desideraremus mori, quam vivere in verecundiam nostram, quia credatis et sciatis, ad castellum Zewdhy ibimus floreno uno et ortone. Ideo rogamus, ut aliunde facere potestis, faciatis et credatis, ut inposterum non penitebit v(estra) m(agnificencia),⁷² quid ad ista bona expenditis.

Datum in oppido Arad, feria tertia post Lucie virginis 1506.

Georgius Pethew
de Gerse etc.

[1v] Ceterum sciat v(estra) m(agnificencia), quod villas quatuor, quas a castello Zewdhy receperant sive occupaverant,⁷³ hoc nomine vocatas Zenthpal, Aroky, Deechk, Ghylydh demum⁷⁴ recipere volumus sive occupare circa castellum Zewdhy, si etiam nos incideremus in iudicium vel aliquis nobiscum iudicium inciperet propter istas villas. Insuper dedit nobis modum in istis ipse Michael Nadasdy ac informavit nos, quid peragere debeamus, et etiam locuti sumus cum eo,⁷⁵ igitur faciat hoc v(estra) m(agnificencia), ut sitis⁷⁶ insimul⁷⁷ cum domino

68 az eredetiben: *mitere*

69 utána kihúzva: *iam*

70 a quo: sor fölött

71 az eredetiben: *mitere*

72 v(estra) m(agnificentia): sor fölött

73 utána kihúzva: *den*

74 az eredetiben: *domum*

75 utána kihúzva: *et ispe Michael Nadasdy*

76 utána kihúzva: *inun*

77 utána kihúzva: *cum Blasio Raskay*

Blasio Raskay ac cum Salatiel et inscribere non permittatis⁷⁸ magistro Stephano in litteras nostras fassionales, quas coram magistro Stephano fassi sumus, videlicet possessiones⁷⁹ illas, quas ipse Iohannes Wngor famulis suis dedisset et vendidisset, ac ut ipse Michael Soby sit una nobiscum inposterum. V(estra) m(agnificencia) litteras fassionales extradare non permittatis⁸⁰ ipsis, quia qualiter Bude cum eis⁸¹ ordinastis sive disposuistis, in manus nostras castellum Zewdhy non dederunt illo modo. Si pro bono esse cognoscitis, tunc ita faciatis,⁸² igitur extra recipere minime mittatis.⁸³

2.

1513. március 23. Kecskemét

Gúti Ország Dorottya levele Gersei Pető Jánoshoz a Kér birtokon építendő gazdasági épület ügyében.

Eredeti, papíron, gyűrűspecstet nyomával. Jelzete: DL 93 762. (Festetics cs. lt.)

Magnifico domino Iohanni Pethew de Gerse etc., magistro curie serenissimorum liberorum regie maiestatis, domino et fratri nobis honorando.

Salutem debitam, magnifice domine et frater nobis honorande!

Clare omnem intelligencie⁸⁴ voluntatem eiusdem ab ipso Gwrko adolescente Iohannis Nagh alias castellani vestre dominationis intelleximus, ubi eadem significat nobis, quod domum allodii egregio domino Emerico Pethew construi et erigi facere nullo modo permetteremus. Sciat eadem, quod quantum nostra facultas potuit ac⁸⁵ quivit – et etiam mera exigebat veritas –, eidem allodium in Keer habere minime permisimus, reminisci eandem haut dub[it]amus dum pariter cum v(estra) d(ominacione) et m(agnificencia) nuper Bude extitissemus, eo tempore eidem declaravimus, quod egregio Emerico Pethew in non divisa possessione facere allodium nequaquam concessimus, ligna vero, que ad huiusmodi domus erectionem et foundationem succidi fecerat dolabrisque planare, ad divisam et partitam subduci fecit portionem, quam vivente domino Iohanne Hwngzor wayvode condvisam habuimus, ubi prohibendi vim minus habemus, obviare etiam nequimus, ex quo ibi distributio sew divisio iam dudum facta est. Sed quia eadem

78 az eredetiben: *permitatis*

79 javított szó

80 az eredetiben: *permitatis*

81 utána kihúzva: *Bude*

82 utána kihúzva: *ex*

83 az eredetiben: *mitatis*

84 *intelligentie* sor fölé beszúrva

85 utána kihúzva: *qivit*

non ignorat, qualis subsequeretur finis, si nos eidem aliquam potestatem illic daremus et faceremus, tamen commisimus castellano nostro intra minus divisas portiones usque ad periculum capitis sui eidem ipsam domum affigi et disponi haut sinat, immo arcendi animum contra eundem semper habeat. Ideo ad illam portionem tantum v[estra] d[ominacio] potestatem habet, ubi nunc domum fundare vult.⁸⁶ Inter(ea) eandem valere optamus felicissime.

Ex Kecskemeth feria quarta magna, anno Domini 1513.⁸⁷

Dorothea Orzagh, relicta condam egregii Bartholomei Pathochi

3.

1518. február 19. Sződi

Kiskeszi Mihály sződi várnagy számadása a sződi uradalom 1517/1518. évi bevételéről és kiadásairól.

Eredeti, vízfoltos papíron, gyűrűspecsét nyomával. Jelzete: DL 93 791. (Festetics cs. lt., Arad 113.)

[1r]

Ratio data per egregium Michaellem de Kyskezy castellanum de Zewdy de daciis et proventibus eiusdem castelli anni 1517 et est data domino Francisco Pethew

1. Item primo circa festum Georgii martiris proventus fecit fl. 55

Exitus

2. Item quattuor equos currieros eidem domino Francisco Pethew	fl. 13
3. Item quando vestes et alias res domine duxerunt Budam,	
pro expensis dedi	fl. 2,5
4. Item Ladyslao Wasari ratione serviciorum dedi	fl. 2,5
5. Item dum equos currieros duxerunt ad Keztel expensis	fl. 3
6. Item dum domina de Zewdy Budam iverat, remanserat obligata	fl. 6,5 pro [...]
	dedi fl. 6,5
7. Item quando ivit Budam et in remissione servorum	fl. 12
8. Item Petro Zekeres dedi	fl. 1,5 d. 25

[1v]

9. Item Andree Wasari pro caligis comparandis	fl. 0,5
10. Item portario castelli	fl. 1,5
11. Item pro debitis propriis, quibus idem dominus Franciscus	
obligabatur, accepi	fl. 10

⁸⁶ az eredetiben: *fondare volt*

⁸⁷ az eredetiben: *15013*

12. Item domine duos calcios fl. 0,5 d. 4
 13. Item pro relacione evocatoriarum fl. 0,5 d. 25

14. Item pecunie exercitiales in estate per singulos florenos dicare faciunt fl. 82,5

Exitus

15. Item Andree Wasary pro debitis ex commissione domini fl. 7
 16. Item per eundem Andream misi Budam fl. 55
 [2r]
 17. Item eidem Andree Wasary pro expensis fl. 2
 18. Item ad sericum pro domina fl. 1
 19. Item duas cismas fl. 1 d. 20
 20. Item leczet pro castello fl. 1,5
 21. Item claviculos fl. 3
 22. Item pro cornibus bovinis fl. 0,5
 23. Item pelles agnellinas misi domine fl. 1 d. 15
 24. Item avenam emi fl. 1
 25. Item Iohanni Bernolty fl. 0,5 d. 25
 26. Item fenum fl. 0,5
 27. Item portario castris fl. 2
 28. Item carpentario fl. 6
 [2v]

29. Item proventus sancti Michaelis archangeli fecit fl. 48,5 d. 11

30. Item stipendariis ad quattuor menses fl. 26
 31. Item domino Iohanni Pethew per Georgium misi fl. 16
 32. Item caseum et butirum fl. 1
 33. Item Bude domine ad coquinam suam fl. 3
 34. Item solus ibidem exposui fl. 2
 35. Item insuper caules emimus fl. 1

36. Item in istis proventibus de Aroky, de Byke et de Menesy nihil solverunt.

37. Item fenum et stramina vendidi fl. 16 et per ipsum Georgium misi domino fl. 16

[3r]

Ratio de proventibus anni 1518 per eundem data

38. Unum vas vini in Zentpal educillatum exivit fl. 9

Exitus

39. Ad manus domini dedi	fl. 6
40. Cozme pellifici	fl. 0,5 d. 30
41. Ad manus domini dedi	d. 63
42. Puero Darocz	d. 16
43. Pellifici jowo	d. 42
44. Pokrocz et avenam	d. 32
45. A festo sancte Agathe ad 6tam feriam quadragesime ⁸⁸ carnes bovinas et candelas	d. 68

46. *Unum vas vini in Gelyd educillatum exivit ad* fl. 6,5

Exitus

47. Mastrucam agnellinam	fl. 1 d. 25
48. Caldare unum	fl 1 d. 20
[3v]	
49. Oleum	d. 65
50. Redas et funes	d. 21
51. Duos calcios muliebres ⁸⁹	d. 33
52. Parvos calcios	d. 30
53. Piper et crocum	d. 86
54. Avenam	fl. 1
55. In Lippa pro domino	d. 25
56. Panes in carnisprivio	d. 32
57. Pisces feria sexta	d. 10

58. *Unum (vas vini) in Bodorlaka educillatum exivit ad* fl. 6

59. Sericum	d. 60
60. Duos calcios	d. 36
61. Valentino calcium	d. 20
62. Pannum	d. 50
63. Stabulario subam	d. 46
64. Piper et crocum	d. 24
[4r]	
65. Fenum ⁹⁰	d. 20
66. Aleca	d. 16
67. Cingula iiii ⁹¹	d. 12
68. Mathie Wakmeri	d. 10

88 (1518.) február 5.–március 15. között

89 az eredetiben: *mulie*

90 esetleg *ferrum*

91 javítva *III*-ból

69. Piper et crocum	d. 24
70. Almano stabulario	d. 25
71. Mel	d. 25
72. Pileum Stephano Contz	d. 12
73. Fabiano sartori	d. 6
74. Ollas	d. 6
75. Suttori	d. 6
76. Pisces	d. 12
77. Ova uzonis	d. 3
78. Ante festum Sancte Agathe ⁹² ad necessaria coquine et candellarum	d. 90

[4v]

79. <i>Item de Posacastela de pretio fruguum duxerunt</i>	<i>fl. 18</i>
---	---------------

Exitus

80. Unum kepenyegh domino	<i>fl. 1,5</i>
81. Pisces	<i>fl. 0,5</i>

Reliqua dominus habet.⁹³

82. <i>Item vino in Machalaka</i> ⁹⁴ <i>educillato duxerunt</i>	<i>fl. 7</i>
--	--------------

83. tenentur adhuc fl. 1 d. 10 duobus⁹⁵ stabulariis pro suba eorum

84. <i>Item de pecuniis stipendariorum de eadem Machalaka</i>	<i>fl. 4</i>
---	--------------

85. <i>Item de Philepteleke de pecuniis stipendariorum</i>	<i>fl. 3</i>
--	--------------

Exitus

86. Item ordeum emimus	<i>fl. 1</i>
------------------------	--------------

87. <i>Item de vino in Belsewzabreni educillato portarunt</i>	<i>fl. 7</i>
---	--------------

88. <i>Item de pecuniis stipendariorum</i>	<i>fl. 3</i>
--	--------------

[5r]

89. <i>Item de precio acervi per incolas de Zenpal empti solverunt</i>	<i>fl. 16,5</i> <i>minus d. 11</i>
--	---------------------------------------

92 (1518.) február 5-e előtt

93 azaz 16 forint

94 előtte *Posa* kihúzva

95 bizonytalan olvasat

Exitus

90. Andree Wasari	fl. 3,5
91. adhuc tenentur	fl. 6,5 d. 11
92. <i>Item a castellano accepimus in credentiam</i>	fl. 53

Exitus

93. Nicolao litterato	fl. 4
94. Iohanne Wasperi	fl. 2
95. Andree Vasary	fl. 5
96. Telam domino	fl. 1
97. Stabulario almano	fl. 1
98. Calcium emerunt domino	d. 60
99. Aleca	d. 20
100. Telam	d. 18
101. Andree Vasary	d. 10

Reliqua dominus habet.⁹⁶

102. <i>Item pro istis misimus in manibus castellani ad vendendum fruges valentes adminus</i>	fl. 27
103. <i>Item tria vasa vini ad educillandum valentia adminus</i>	fl. 21
104. <i>Item de Zentpal habebit</i>	fl. 6,5 d. 11

[5v]

Insuper idem castellanus dedit domino in credentiam

105. Equum unum valentem	fl. 4
106. Pelles mardurinas	fl. 4
107. A Michaelae Revez unum equum	fl. 4
108. Sepas	d. 55
109. Iohanni Wasperi et Andree Vasari calcios	d. 56

Eximus de Zewdy feria 6ta post Cinerum et castellanus usque ad illum dum dedit rationem

[6r–8v üres]

⁹⁶ azaz 38 forint 92 dénár

ELEK SZASZKÓ
THE REGISTRY OF THE REVENUES AND EXPENSES
OF THE SZŐDI MANOR FROM 1517/1518

(CONTRIBUTIONS TO THE POSSESSIONS OF THE GERSEI PETŐ FAMILY IN THE SOUTHERN
REGION OF THE GREAT HUNGARIAN PLAIN)

As medieval sources of the southern Great Hungarian Plain are scarce and limited, every little crumbs of information should be cherished by the researcher. This is especially true, when one stumbles upon an especially rare type of medieval source related to the region, which, in our case, is the registry of the revenues and expenses of the Sződi manor in Arad County obtained by Gersei Pető János and György from 1506/07. The luckily survived document from 1517/18, according to which the castellan of the manor was able to record 335 forints of revenues, provides a great insight into the nature of the incomes and the forms of revenue utilizations ranging from Pető János and his family's personal expenses, through the costs of running the manor, the cookhouse, the salary of the retinue and other military expenses to the purchases of various types of simple clothes. The analysis of the registry is preceded by the summary of how the Gerseis gained a foothold in the region which intends to highlight the steps and the circumstances of the acquisition of the possessions known as the former Pósaft estates. Also, while investigating the actual size of the Sződi manor and the southern assets, the study attempts to examine the Gerseis' relationship with their lay and clerical, prestigious and less significant local neighbours as well.

CONTENTS

STUDIES

Levente Nagy: Martyr or Adventurer? Sava Branković and the Romanian Reformation in Transylvania during the Principality of Mihály Apafi I	525
Antal András Kovács: Swiss in the Flow of Hungarian History, 1867–1990	543
Attila Simon: The Three Occupations of Kassa. Parallels and Morals	569
Péter Apor: The Misery of Alternative Democracy. Ideology, Political Language and the Possibilities of Opposition in Hungary, 1968–1973	591

WORKSHOP

Balázs Sudár: On the Cultural Historical Background of the Hungarian Word <i>Turul</i>	605
Dániel Bácsatyai: King Andrew II's Envoys in England	621
Péter E. Kovács: Hungarian Banners in Venetian Hands	633
István Kádas: Cum sigillo nostro. Seal Usage in Late Medieval Sáros County	637
Elek Szaszko: The Registry of the Revenues and Expenses of the Szödi Manor from 1517/1518 (Contributions to the possessions of the Gersei Pető family in the southern region of the Great Hungarian Plain)	655
Barna Ábrahám: „With other nations like Saxons...” Interactions between Orthodoxy and Lutheranism in Transylvania in post-1867 Hungary	683

REVIEW ARTICLE	691
----------------	-----

COMMEMORATION	699
---------------	-----

E számunk szerzői

ÁBRAHÁM BARNÁ PhD, tud. munkatárs (MTA BTK TTI) • APOR PÉTER PhD, tud. munkatárs (MTA BTK TTI) • BÁCSATYAI DÁNIEL PhD, fiatal kutató (MTA BTK TTI) • KÁDAS ISTVÁN, tud. segédmunkatárs (MTA BTK „Lendület” Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport) • E. KOVÁCS PÉTER, a történelemtudományok kandidátusa, tud. főmunkatárs (MTA BTK TTI) • KOVÁTS ANTAL ANDRÁS PhD, történész • NAGY LEVENTE, dr. hab., tszv. egy. docens (Eötvös Loránd Tudományegyetem) • SIMÁNDI IRÉN PhD, főiskolai tanár (Kodolányi János Főiskola) • SIMON ATTILA, dr. hab., történész (Selye János Egyetem / Fórum Kisebbségkutató intézet) • SUDÁR BALÁZS PhD, tud. főmunkatárs (MTA BTK TTI) • SZASZKÓ ELEK PhD, történész • TRÁDLER HENRIETTA, tud. kutató (Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete, Kőszeg)

MTA BTK TTI = Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézete

Folyóiratunk közlési szabályzata a www.tti.btk.mta.hu honlapon olvasható
--